

KELÂMCILARA GÖRE “DİLLERİN KAYNAĞI” PROBLEMİ İLE İLGİLİ TARTIŞMALARA İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME

—Evaluation of debates about *the origin of languages* according to Muslim theologians —

Yrd.Doç.Dr.Mustafa SÖNMEZ

Yrd. Doç. Dr. Erzincan Ü. İlahiyat Meslek Yüksekokulu

Kelâm Anabilimdalı Öğretim Üyesi

e-posta: mustafasonmez25@hotmail.com

Abstract *The nature of origin of the language has been discussed for the early ages of the humanity. There have come out many theories and various opinions of the philosophers, theologians, philologists and anthropologists.*

In the history of Muslim thought, especially among the Muslim theologians there have occurred various discussions on this matter. In the result of the discussions of the nature of the origins of language they produced four various opinions. These are Tawqîfî, the opinion which claims that it is of divine origin, Istulâhî and Mawzû'î, the opinion which defends that it is of human production, both Tawqîfî and Istulâhî, and lastly the opinions of Neutralists about that. It seems that the theories that support Tawqîfî and Istulâhî has been considered reasonable among others.

Key Words: *The Origin of languages, Tawqîfî/Divine origin, Istulâhî/Human product, Tawakkuf, Mu'tazilah, Ahl al-Sunnah.*

Giriş:

İnsanoğlu sosyal bir varlık olarak yaratıldığı için toplum içinde hemcinsleri ile birlikte yaşamak ve hayatı birçok yönüyle onlarla paylaşmak zorundadır. Çünkü o, kendi ihtiyaçlarını tek başına giderecek durumda değildir ve daima başkalarına muhtaçtır. Tarihin ilk çağlarında insan hayatının sadeliği ve fazla külfetsiz oluşu, basit işaretlerle bile anlaşmaya uygunken, insan hayatının değişip gelişmesi anlaşmayı zorlaştırmış, daha sağlam ve kapsamlı bir anlaşma sistemini zorunlu kılmıştır¹. Bu nedenle onun, toplumun diğer fertleri ile birlikte yaşayabilmesi için sürekli olarak onlarla yardımlaşma, dayanışma ve işbirliği içerisinde olması kaçınılmaz bir durum arzlemektedir. Bunların gerçekleştirilebilmesi için toplumdaki

¹ Toparlı, Recep- Karataş, Turan-Vural, Hanifi, Türk Dili, Sivas, 1996, s. 14; a.mlf., Türk Dili ve Kompozisyon, Ankara, 2000, s. 15; Türkan, Mehmet, İlk İnsan Dilsiz miydi?, www.kastmonupostasi.com/kposta3/index.Asp, 28-02-2009.

diğer insanlarla iyi bir iletişim kurulması zorunludur. İnsanoğlunun geliştirdiği medeniyetlerin temelinde işte bu iletişimin yattığını görmekteyiz.

İletişimin çeşitli yolları, yöntemleri ve araçları vardır². Ancak hiç şüphesiz bunlar içerisinde en önemli ve en etkili olanı dildir; yani konuşmadır. Buradaki konuşma, ne dediğini bilerek ve düşünerek konuşmadır ve bu yeteneğe sahip olmadır ki³, biz buna aynı zamanda mantık demektediriz. Dil ve mantık, yani düşünerek konuşma yeteneği sadece insanoğluna verilmiş çok büyük bir nimettir. Bu nedenle mantıkçılar insanı “*düşünerek konuşan canlı*” şeklinde tarif etmekte ve bu özelliği ile diğer canlılardan ayrıldığına dikkat çekmektedirler⁴.

İnsan dışındaki canlıların meydana getirdikleri topluluklarda da iletişim vardır. Ancak onlarda düşünerek ve ne dediğini bilerek konuşma yoktur. Bundan dolayı onlar, binlerce yıldan beri aynı sesleri çıkarmakta, aynı hareketleri yapmaya devam etmekte, bu yüzden de her hangi bir gelişme ve ilerleme kaydedememekte ve bir medeniyet kuramamaktadırlar. Çünkü insan olmanın ve medeniyet kurabilmenin en önemli temel belirtisi ve aracı düşünme ve konuşmadır⁵.

İletişimin en önemli unsuru olan ve insana verilen “*mantık, yani düşünme ve konuşma yeteneğine sahip olma*” özelliğini bir kısım İslam bilginleri, Kur’ân’da geçen “*beyân*”⁶ (Rahmân, 55/4) ifadesi ile açıklamaktadırlar. Onlara göre Yüce Allah, insana konuşmayı ve içinde taşıdığı duygu ve düşüncelerini başkalarına anlatabilmeyi öğretmiştir. Çünkü insan hem “*beyân*” la ve hem de bu beyan sayesinde kendisine verilen ilimle diğer canlılardan ayrılmış ve onlara karşı üstünlük sağlamıştır⁷. İnsanları hayvanlardan ayıran en önemli özellik beyandır. Bununla

² Geniş bilgi için bkz. Mısırlı, İrfan, Genel ve Teknik İletişim, Detay Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 1-24; Kırmızı, Hasan, Kişisel Gelişim ve İş Hayatında Başarının Anahtarı Genel ve Teknik İletişim, Trabzon, 2007, s. 1-56.

³ Porzig, Walter, Dil Denen Mucize, trc. Vural Ülkü, Ankara, 1995, s. 121; Aksan, Doğan, Her Yönüyle Dil- Ana Çizgileriyle Dilbilim, T.D.K.Yayıncılık, Ankara, 1995, s. 11; Banguoğlu, Tahsin, Türkçenin Grameri, T.D.K. Yayınları, Ankara, 1998, s. 9.

⁴ Ebherî, Esirüddin Mufaddal b. Ömer, İsbâgü’l - Açıklamalı Klasik Mantık, trc. Rauf Pehlivan Gür, Gonca Yayınevi, İstanbul, 1987, s. 12; Rağib el-İsfahanî, Müfredât fi Garibi’i-Kur’ân, Beyrut, tsz. s. 496-497.

⁵ Aksan, a.g.e, s. 13; Ergat, Emir Ali, *Dil Düşünce ve Varlık İlişkisi*, Birey, İstanbul, 2008, s. 11.

⁶ Rahmân, 55/4.

⁷ Razî, Fahreddin, *Tefsirü’l-kebir*, Tahran, Daru’l-Kütübü’l-İlmiyye, tsz., XXIX/85; Beydavî, Nasruddin Ebî Said, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*, Dersâdet: (Ofset), tsz., II/451;

birlikte bu üstünlük, sadece beyandan ibaret değildir. Zira beyanın ardında akıl, Őuur, idrak gibi yetenekler vardır ki, bunlar olmaksızın konuşmak ve beyanda bulunmak imkânsızdır. Dolayısıyla insanda beyanın/konuşma melekesinin olması onun Őuur ve irade sahibi olmasının delilidir⁸. Diğer canlılar ise bu özelliklerden mahrumdurlar.

İşte söz konusu önemi ve özelliğinden dolayı tarih boyunca dilin ne olduğu üzerinde dil bilimciler tarafından farklı görüşler beyan edilmiş ve çeşitli tanımlar yapılmıştır. Biz konuyu uzatmamak için sadece bunlardan en kapsamlı gördüğümüz bir tanımı vermekle yetineceğiz:

“Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta; kendi kanunları içinde yaşayan ve gelişen canlı bir varlık; milleti birleştiren, koruyan ve onun ortak malı olan sosyal bir müessese; seslerden örölmüş muazzam bir yapı; temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar ve sözleşmeler sistemidir”⁹.

Yukarıdaki tanımdan ve daha başka tanımlardan¹⁰ hareketle dilin özelliklerini kısaca Şöyle sıralayabiliriz: “Dil tabii dir, canlıdır, sosyaldır ve seslidir. İnsanların duygu ve düşüncelerini anlatmak için kullandıkları bir sesli işaretler sistemidir. İnsanlar arasında tabii bir anlaşma aracıdır ve onların tanışma, bilişme, yardımlaşma, dayanışma, kaynaşma vb. ferdi ve toplumsal olgu ve ilişkilerini oluşturma gibi temel özelliklere sahiptir. İnsanları birbirlerine yakınlılaştırıp birleştiren ve koruyan en önemli bir ortak değerdir”¹¹.

Őurası muhakkak ki dil/konuşma, ilk çağlardan itibaren tarihin seyri içerisinde insan etkinliklerinin en eskilerinden biridir ve insanlığın tekâmülüne bağlı olarak

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Cami' li ahkâmi'l-kur'ân*, Beyrut, 1993, XVII/100; Âlûsi, Őıhabuddin Mahmud, *Ruhu'l-meâni fi tefsiri'l-Kur'âni'l-azim ve's-seb'i'l-Mesâni*, Beyrut, 1985, XXVII/99; Taftazânî, Sa'duddin b. Mesud b. Ömer, *el-Mutavvel*, İstanbul, 1309 h. Matbaâtü'l-Âmire, s. 7.

⁸ Mevdudi, Ebu'l-Âl'â, *Tefhimu'l-Kur'ân*, trc., Muhammed Han Kayanî ve diğerleri, İnsan Yayınları, İstanbul, 1991, IV/66.

⁹ Ergin, Muharrem, *Edebiyat ve Eğitim Faköltelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri İçin Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım Yayım., İstanbul, 1993, s. 3.

¹⁰ Dilin diğer tanımları ile ilgili geniş bilgi için bkz. Toparlı, a.g.e, s. 3-4; Aksan, a.g.e, s. 55; Timurtaş, Faruk Kadri, *Diller ve Türkçemiz*, Hazırlayan: Mustafa Özkan, İstanbul, 1996, s. 5.

¹¹ Toparlı, a.g.e, s. 4; Özdemir, İbrahim, *İslam Düşüncesinde Dil ve Varlık -Vaz' İlminin Temel Meseleleri*, İstanbul, İz Yayıncılık, 2006, s. 18-20.

geliştiği de söylenebilir¹². Dilin bu özelliğine ve önemine binaen tarih boyunca kaynağının ne olduğu da merak konusu olmuş bu konuda gerek dinler, gerekse dil tarihçileri, dil bilimciler ve antropologlar tarafından çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Ne var ki bu konuda ileri sürülen görüşlerin hemen hepsi, bir yönüyle eksik kalmış, dolayısıyla kesin bir sonuca ulaşılamamıştır. Şüphesiz hiçbir şey, ilk insanın ilk kelimeyi konuşmaya başladığı kesin sürecin tarihî dokümanlarını bilmekten ve böylece dillerin kaynağı ile ilgili tüm teorilerden kurtulmaktan daha ilginç olamaz¹³. Ne yazık ki bugün biz böyle bir şeyden mahrum bulunmaktayız. Bugün hala dilin kaynağının ne olduğu problemi tartışmaya açık konulardan biri olma özelliğini korumakta, bu mesele bizim için hala esrarını muhafaza etmekte ve bu konudaki tartışmalara ve araştırmalara devam edilmektedir¹⁴. Bunun nedeni ise insan dilinin sözlü olarak ortaya çıkışı ile yazılı olarak tespit edilişi arasında zaman bakımından tam bir belirsizlik bulunmasıdır ve bu konu bugün de aydınlığa kavuşabilmiş değildir¹⁵.

İlk insan dilinin hangi yolla ve ne şekilde meydana geldiği sorusu üzerine Eski Çağ'da özellikle Hintli, Yunanlı ve Romalı bilginlerden günümüze kadar pek çok teori ileri sürülmüştür. Bu teorilerin bir kısmını şöyle sıralayabiliriz: Dil, Tanrı'nın insanlara verdiği tabiatüstü bir yetenektir; fonetik bir evrim ve gelişimin sonucudur; rastgele ortaya çıkan insan ruhundan gelen bir yansımadır; hayatın zorunluluklarından doğmuştur; tarih öncesi kurban ayinlerinin zorladığı bir olaydır; maddî kültürün bir yankısıdır. Bunların yanı sıra; yansıma teorisi, ünlem teorisi, iş

¹² Wells, Calvin, *Sosyal Antropoloji Açısından İnsan ve Dünyası*, Çev. Bozkurt Güvenç, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994, s. 158; Tezcan, Mahmut, *Kültürel Antropoloji*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s. 164; Türkan, a.g.e, WWW. kastsmonupostasi. com/kposta3/index. asp. 28-02-2009.

¹³ Fromkin, Victoria - Rodman, Robert, *An Introduction to Language*, Baskı yeri ve tarihi yok, s. 17.

¹⁴ Bu konudaki tartışmalarla ilgili olarak geniş bilgi için bkz. Hewes, Gordon Winant, *Dilin Doğuşuna Ait Kuramlar*, trc. Hasan Boynukara- Bülent Tanrıtanır, Yüzüncü Yıl Üniv. Fen Edeb. Fak. Yayınları, Van, 1993, s. 4 ve Hasan Boynukara'nın bu kitabın tercümesine yaptığı önsöz; Toparlı, a.g.e, s. 15-16; Aksan, a.g.e, s. 94; Wells, a.g.e, s. 158; Tezcan, a.g.e, s. 164; Türkan, a.g.m, WWW. kastsmonupostasi. com/kposta3/index. asp. 28-02-2009.

¹⁵ (Yazarı belli değil), notoku.com/dil-ve-dilin-ozellikleri/ - 49k , 11-11-2008.

teorisi, psikolojik teorisi, ay-dil teorisi, güneş-dil teorisi, ilahî kaynak teorisi gibileri de bunlardan bazılarıdır¹⁶.

Bu konudaki tartışmaların ve araştırmaların sonuçlarını iki noktada toplamak mümkündür.

a. Yeryüzündeki dillerin tek kaynaktan çıktığını savunan tek kökenci (monojenist) görüş.

Bu görüşe göre dilin kaynağı tektir, yani ilahîdir. Dil, insanoğluna yaratıcısının hediyesidir. Birçok dilbilimci ve filozofun bu doğrultuda görüş beyan ettiklerini müşahede etmekteyiz. Sözcümlü Jean Jacques Rousseau'nun bu konuda söylediği şu, “..gittikçe çoğalan güçlüklerden ürktüğüm için dillerin kendiliğinden doğup, sırf beşerî araçlarla kurulmuş olmasının imkânsızlığına inanıyorum” sözü, dillerin ilahî kaynaktan geldiğini savunanlar için önemli bir tespit olarak değerlendirilmektedir¹⁷.

b. Yeryüzündeki dillerin ayrı ayrı kaynaklardan meydana geldiğini savunan çok kökenci (polijenist) görüş.

Bu görüşe göre dillerin menşei hususunda ilahî kaynak tezini hesaba katmadan konuya yaklaşılması gerekir ki bunun da hayal ve tasarlama yoluyla yine ilk insana kadar gitme zorunluluğu vardır. Buna göre başlangıçta el-kol işaretleriyle, jest ve mimiklerle anlaşma yoluna giden insanlar, zamanla “el dili” nin beraberinde taklit ve yansımalarından da yararlanarak bu anlaşma çerçevesini daha da genişletip, dil dediğimiz kurallı manzumeler bütününe ulaşmışlardır¹⁸.

Yukarıda sıralanan görüşlerden yararlanarak şunları söyleyebiliriz:

a. Yeryüzündeki dillerin tek kaynaktan beslendiğini ortaya koyan görüş, diğerine oranla daha anlamlı ve açıklayıcı görünmektedir.

b. Kelimelerin bir iç, bir de dış yönü vardır. Yani her kelimenin anlamının yanı sıra bir de şekli/lafzî yönü vardır. Dilin iç yönünün/mananın insanda doğuştan var olduğu söylenmektedir. Dış yönü/lafız ise insanın sonradan içinde yaşadığı tabii şartların ve kendi iç dünyasındaki duyguların birleşmesi sonucunda oluşur. Böyle

¹⁶ Bu teorilerle ilgili olarak bkz. Toparlı- Karataş-Vural, a.g.e, s. 14-15; Toparlı, a.g.e, s. 15-16; Dilmen, İbrahim Nemci, *Dil ve Dillerin Kaynağı Sorumu Üzerine Teoriler*, Ankara, tsz., s. 4-12; Hewes, a.g.e, s. 68-80; Fromkin- Rodman, a.g.e, s. 17-28; Türkan, a.g.m, WWW.kastamonupostasi.com/kposta3/index.asp. 28-02-2009; Aksan, a.g.e, s. 94-99.

¹⁷ Toparlı- Karataş-Vural, a.g.e, s. 14.

¹⁸ Toparlı- Karataş-Vural, a.g.e, s. 14-15; Toparlı, a.g.e, s. 15-16.

olduğu içindir ki aynı kavram, değişik çevrelerde farklı biçimlerde telaffuz edilmektedir¹⁹.

Esrarlı bir konu olan ve herkesin merak duygusunu tahrik eden “*dillerin kaynağının ne olduğu*” sorusu ile başta Yunan filozofları olmak üzere felsefeciler, ilahiyatçılar ve dilciler uğraşmışlardır. Eflatun ve Aritoteles, dil; doğal mıdır (physei), yoksa bir tür anlaşma (thesei) ile varılan bir sistem midir, sorunu üzerine eğilmişlerdi. Aynı sorunlarla İslam âlimleri de meşgul olmuşlardır. “Physei” kavramı; “Dil ilâhî midir veya ilham mıdır?” problematiği ile İslam dünyasında gündeme gelirken, “thesei” kavramına denk düşen kısım ise; “Dil mevzû’î midir, yani toplum tarafından mı konulmuştur?” şeklinde İslam dünyası bilim literatürüne uzun tartışmaları ile beraber geçmiştir²⁰.

Söz konusu tartışmalarda özellikle kelâmcıların öne çıktıklarını ve bu hususta aşağıda sıralanan dört farklı görüşü ortaya koyduklarını müşahede etmekteyiz: **a.** Dillerin kaynağının Tevkîfî/İlâhî menşe’li olduğu görüşü, **b.** Istilâhî ve Mevzû’î/İnsan kaynaklı olduğu görüşü, **c.** Hem Tevkîfî hem de Istilâhî olduğu görüşü, **d.** Tevakkuf/Bu konuda yukarıdaki üç görüşten birini kabul veya reddetmekte tarafsız ve çekimser kalma görüşü²¹.

Biz bu makalede dillerin menşeinin ne olduğu ve dili ilk defa vaz’eden/koyan zatın kim olduğu hususunda daha çok İslam alimlerinin, özellikle Kelâm bilginlerinin konuya bakış açılarına ve bu mesele etrafında yaptıkları tartışmalara bir makale hacmi içerisinde temas edecek ve bunları değerlendirmeye gayret edeceğiz. Amacımız bu tartışmalar içerisinde doğruya en yakın olan görüşü tespit etmeye çalışmaktır. Şimdi bunları sırası ile ele alarak inceleyelim.

A. Tevkîfî / İlâhî Menşe’li Olduğu Görüşü

Başta Eş’ârî (ö. 324/936) ve İbn Fûrek (v. 406/1015), Mu‘tezile’den Ali el-Cübbâî (ö. 321/933) ve Ka‘bî (ö. 319/931) olmak üzere bir kısım bilginlere göre

¹⁹ Toparlı, a.g.e, a.y.

²⁰ Bozgöz, Faruk, *Dil-Toplum İlişkisi ve Ari-Sami Polemiğinde Dil ve Sami Dilleri*. EKEV, Yıl:8, Sayı: 20, Ankara, Yaz-2004, s. 279.

²¹ Gazalî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *el-Mustasfa min ilmi’l-usûli*, Beyrut, 1322 h., I/318-319; Razî, Fahrudin, *el-Mahsûl fî İlm-i Usûli’l-Fıkhi*, Beyrut, 1988, Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, I/57-58, 64; Yıldırım, Zeki, *Kur’ân Işığında Dillerin Kaynağı Problemi*, Atatürk Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2004, sayı: 22, s. 91-104; Özdemir, a.g.e, s. 39-41.

dillerin kaynağı/başlangıcı ilâhîdir; yani “tevkîfidir” ve “ilham” yolu ile öğretilmişlerdir²². Bu görüş kısaca “*el-esmâ tünzelü mine’s-semâ (isimler gökten indirilmişlerdir)*” şeklinde formüle edilmektedir²³. Yani ilk defa dilleri vaz’ edip koyan Allah Teâlâ’dır. Yüce Allah Hz. Âdem’e “*ta’lim-i esmâ/isimlerin öğretilmesi*” olayında vahiy ve ilham yoluyla eşyanın isimlerini ve ilk dili öğretti. Bu dil, daha sonra Âdem’in çocuklarına intikal etmiş ve onlar tarafından geliştirilmiştir. Dolayısıyla ilk dilin ortaya çıkmasında insanın bir fonksiyonu bulunmamaktadır²⁴. Bu anlayış, başta Eş’ârîler olmak üzere Sünnî kelâmcılar tarafından benimsenmekle birlikte aynı zamanda birçok dilci tarafından da kabul edilmektedir²⁵.

Dillerin aslının tevkîfi/ilâhî menşeli olduğu görüşünde olanların bu kanaatlerini naklî ve aklî yönden delillendirmeye çalıştıklarını görmekteyiz. Onlar, ileri sürdükleri ***naklî delilleri*** üç kategoride ele alarak incelerler.

a. “*Ve alleme âdeme’l-esmâe küllehâ/Allah Âdem’e isimlerin tümünü öğretti...*” şeklinde geçen Bakara sûresi 31. âyetidir. Bu âyet isimlerin tevkîfi olduğunu iddia edenlerin ileri sürdükleri en önemli bir naklî delildir. Zaten bu konudaki tartışmalar bu âyetin yorumları üzerinde cereyan ettiği için tevkîfliği kabul eden ve etmeyen tüm bilginlerin, yorumlarında söz konusu âyeti tartışmalarının merkezine aldıklarını görmekteyiz. Hatta bunların bir kısmı bu âyette geçen “*el-esmâ/isimler*” lafzından hareketle, Allah’ın Hz. Âdem’e ulvî, süflî, cevherî ve arazî bütün varlıkların isimlerini öğrettiğini söylerler²⁶. Yine bunlara göre Allah Teâlâ, Âdem’e eşyanın isimlerini hem toptan hem de ayrı ayrı bütün türleri, ayrıntıları ve yararları ile birlikte öğretmiştir²⁷. Bu durumda “*el-esmâ*” lafzından maksad: **1.** Allah’ın Hz. Âdem’e eşyanın vasıflarını ve özelliklerini bildirmesidir; **2.**

²² Özdemir, a.g.e, s. 39; Razî, *Tefsir*, II/175; a.mlf., *el-Mahsûl*, I/57.

²³ Özdemir, a.g.e, s. 18-20, 39.

²⁴ Razî, *Tefsir*, II/176; a.mlf. *el-Mahsûl*, I/184-185; Kurtubî, I/192.

²⁵ Pezdevî, İmam Ebu Yusr Muhammed, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, (trc. Şerafeddin Gölcük), İstanbul, Kayıhan Yayınları, 1980, s. 316-317; Özdemir, a.g.e, s. 18-20, 39; İbn Teymiye, Şeyhu’l-İslam Ahmet b. Abdulhalîm, *Dillerin Kaynağı*. İman el-Kebir, c.7, trc. Beşir Eryarsoy, google. com/site/ ibniteymiye7cilt/ Home/birinci-kitap.../ dillerin-kaynagi - 115k -26-07-2009.

²⁶ Âlûsî, I/223-224; Yıldırım, a.g.m, s. 93.

²⁷ Zemahşerî, Ebu’l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâki’t-Tenzil ve ‘Uyûni’l-Ekâvîl fî Vucûhi’t-Te’vîl*, Baskı yeri yok, 1977, I/282; Kurtubî, a.g.e, I/194, XX/83.

Allah'ın sonradan yaratmış olduğu ve günümüzde insanların konuşmuş olduğu muhtelif dillerdir²⁸.

Âyette geçen “esmâ” dan maksadın ne olduğu tartışılırken bu noktada aynı zamanda isim-müsemmâ (isim verilen varlık) ilişkisi de gündeme gelmiştir. Çünkü isim, müsemmâya delâlet ettiğinden dolayı müsemmâlar da isim olarak değerlendirilmiştir. Bu durumda fiiller ve harflerin de aynı kategoride ele alınması gerekir²⁹. Çünkü onlar da müsemmâlarına delâlet etmektedirler. İsmi sadece bir kısım varlıklara tahsis edilmesine gelince, fiiller ve harfleri isim kategorisinde sayılara göre, bu durum dilciler ve nahivcilerin örfüdür ve onların çıkardıkları bir uygulamadır; dolayısıyla onların bu örfü sadece kendilerini bağlar. Onlara göre bu konuda isimlerle, fiiller ve harfler arasında fark olduğu söylenemez. Sadece isimlerle konuşmak mümkün olmadığına göre isimlerin öğretilmesi ile birlikte elbette harflerin ve fiillerin öğretilmesi de gerekir³⁰. Hz. Âdem'e sadece isimler öğretilmediği halde, âyette isimlerin öğretilmesinin nazara verilmesiyle, isimlerin fiiller ve harflerden daha öncelikli ve güçlü oldukları ve onları da kapsadığı öne sürülmekte ve böylece âyette öncelikli olarak isimlerin zikredilmesinin fiiller ve harflerin de zikredilmesi için yeterli görüldüğü vurgulanmaktadır³¹.

Başta Eş'âriler olmak üzere genel olarak tevkîfliği savunanların, söz konusu âyetin zahiri/literal manasını esas aldıkları görülmektedir³². Esasen bu âyette geçen “*küllehâ/isimlerin tümü*” ifadesi de ilk bakışta bu anlayışı destekler niteliktedir. Ancak ileride görüleceği üzere âyette geçen “*küllehâ*” ifadesi “*her şeyi*” kapsamamaktadır³³.

b. Allah Teâlâ, tevkîfi olmadan bazı şeyleri isimlendirdikleri için bazı kavimleri şu sözü ile zemetmiştir: “*Bunlar (putlar), sizin ve atalarınızın taktığı isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir...*”³⁴. Benzer bir âyet de şudur: “*Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, sizin ve atalarınızın taktığı bir takım isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar*

²⁸ Razî, *Tefsir*, II/176.

²⁹ Kurtubî, a.g.e, I/193; Beydavî, a.g.e, I/51; I/193; Âlûsî, a.g.e, I/223; Çelebi, İlyas, *İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 2000, XXII/548-550.

³⁰ Razî, *el-Mahsûl*, I/59; a.mlf., *Tefsir*, II/176.

³¹ Suyûtî, Celaleddin, *el-Muzhiru fî ulûmi'l-luğati ve envâihâ*, Mısır, tsz., I/11.

³² İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, Beyrut, tsz., I/31.

³³ Gazalî, *el-Mustasfâ*, I/318-319.

³⁴ Necm, 53/23.

hakkında herhangi bir delil indirmemiştir...³⁵. Eğer eşyaya isim vermekte tevkîfîlik esas olmasaydı Allah Teâlâ bunları putlara isim vermelerinden dolayı kınamazdı. Kınadığına göre demek ki eşyaya isim vermede tevkîfîlik esastır ve isimler Allah tarafından konulmuřtur³⁶. Ne var ki, böyle bir delil getirme şekli yeterli görülmemiştir. Çünkü Allah'ın kâfirleri kınaması putlara yeni isimler verdiklerinden dolayı değil, onlara "ilâh" ismini vermelerinden ve tapınmalarından dolaydır³⁷.

c. Diğer bir delil de Allah Teâlâ'nın şu sözüdür: "*O'nun delillerinden biri de gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin değişik olmasıdır...³⁸*". Bu âyette anlatılmak istenen şeyin, (fizikî anlamda) dillerin telifinde ve terkiyatındaki farklılıkların olması mümkün değildir. Çünkü bu durum (telif ve terkiyatdaki farklılıklar), fizikî anlamda dillerin dışında (renklerde ve ırklarda) daha belirgin ve daha güzeldir. Burada fizikî anlamda dillerin tahsisini zikretmek murat değildir. Geriye lügatlerin/konuşulan dillerin murad edilmesi kalmıştır ki murad edilen de budur³⁹.

Dillerin aslının tevkîfî olduğunun **aklî delillerine** gelince, bunun da iki maddede ele alınarak incelendiğini görmekteyiz.

a. İstılâh/dilin insanlar tarafından üretilmesi, ancak onların her birisinin zihninde olan diğerlerine bildirmesiyle olur. Bu da ancak yazıyla veya sözlü olarak yapılabilir. Eğer dil, insanın vaz'ı/üretmesi ile olursa bu konuda yeniden başa dönülmüş olur. Yani bir kelimeyi birisi vaz'etmiş ve üreymişse, onun vaz'ından önce de bir vaz'edenin olması ve bu durumun teselsülen/zincirleme olarak sonsuza kadar gitmesi gerekir. Hâlbuki teselsül batıldır ve imkânsızdır. Bu durumda dillerin vaz'ı, tevkîfî/Allah'ın bildirmesi ile (vahiy ve ilhamla) olur ki istenilen ve kabul edilmesi gereken de budur⁴⁰.

b. Eğer dillerin aslı muvaza'â (insanların aklî ve zihnî çabalarıyla uzlaşarak üretmesi) ile olsaydı, şeriata karşı duyulan güven kaybolurdu. Çünkü muvaza'â,

³⁵ Yûsuf, 12/40.

³⁶ Razî, *el-Mahsûl*, I/60, 185-186.

³⁷ Kurtubî, IX/126; Yıldırım, a.g.m, s. 95.

³⁸ Rûm, 30/22.

³⁹ Razî, *el-Mahsûl*, I/60; Beydavî, II/218; Âlûsî, XXI/31.

⁴⁰ Razî, *el-Mahsûl*, I/60; a.mlf. *Tefsir*, I/22.

itikad ettiğimiz şeyin zıddıdır, dolayısıyla itikad ettiğimiz şeye ters düşer. Zira lügatler/diller değişmektedir, itikad ise değişmez⁴¹.

Dillerin kaynağının tevkîfi olduğunu savunanlar içerisinde en dikkat çekici akli delilleri ileri sürenlerden birisi de İbn Hazm'dır. Ona göre eğer diller İstılâhî olsaydı, elbette onu ancak zihinleri olgunluğa erişen, akılları eğitilen, bilgileri tamamlanan ve âlemdeki varlıkların tamamına vakıf olan, onların ihtilaf ve ittifak noktalarını ve tabiatlarını bilen bir kavim üretebilirdi. Halbuki biz kesin olarak biliyoruz ki ilk insanın yaratılışı ile gelişip olgunluğa erişmesi arasında çok uzun yıllar geçmiştir ve bu geçen zaman içerisinde onun, başkasının terbiyesinde, korumasında ve kefaletinde bulunması gerekir. Çünkü kişi, doğduktan yıllar sonra ancak kendi kendine yeterli olabilmektedir. Yeni doğmuş bir çocuğun, anne ve babasının onu büyütüp beslemelerine, her türlü hastalıktan, soğuktan, sıcaktan, yırtıcı hayvanlardan ve diğer tehlikelerden korumalarına muhtaç olduğu ortadadır. Böyle bir çocuk bu ihtiyaçlarını tek başına ve kimseden yardım almaksızın gideremez. Aynı şekilde dili öğrenmek için de kişinin kendisinin olmadığı bir zamanda bu dillerin üretilip kendi hizmetine sunulması gerekir. Aksi takdirde çocuğun yetişkin hale gelinceye kadar kendi ihtiyaçlarını karşılaması nasıl imkânsız ise, ilk insanın da konuşma ihtiyacını kendi kendine üretilip karşılaması mümkün değildir. Yani ona vahy veya ilham yoluyla Allah tarafından öğretilmiştir⁴².

Görüldüğü üzere dillerin kaynağının tevkîfi olduğunu ileri sürenler, görüşlerini desteklemek için hem nakli hem de akli delillere başvurmaktadırlar. Bu konuda yaptıkları izahlarda zaman zaman zorlama yorumlara girseler de yine de bazı makul görüşler ileri sürdükleri göz ardı edilmemeli ve görüşlerinde haklılık payı olduğu kabul edilmelidir.

Tevkîflik görüşünü savunanlar bu konuda yalnız değillerdir. Çünkü filozoflardan ve dilcilerden bu görüşü savunanlar olduğu gibi⁴³, Kitab-ı Mukaddes'te de dilin kaynağının tevkîfi olduğunu çağrıştıran pasajlar vardır⁴⁴. Bu yüzden ilk Hıristiyan yazarlar, dilin kaynağı konusunda Yahudi geleneğini izlemişler ve ilk dilin tevkîfliliğine inanmışlardır⁴⁵.

⁴¹ Razî, *el-Mahsûl*, I/60.

⁴² İbn Hazm, a.g.e, I/31.

⁴³ Bozgöz, a.g.m, s. 279. Toparlı-Karakaş-Vural, a.g.e, s. 14.

⁴⁴ *Kitab-ı Mukaddes (Eski ve Yeni Ahit)*, İstanbul, 1981, Tekvin, 2/19-20, 11/1-6; İncil (Yuhanna'ya göre), 1/1-3.

⁴⁵ Fromkin- Rodman, a.g.e, s. 19; Bozgöz, a.g.m, s. 279.

B. İstlâhî ve Mevzû'î / İnsan Kaynaklı Olduğu Görüşü

Başta Ebu Haşim el-Cübbâi (v. 321/933) olmak üzere ekseriyetini Mu'tezilîlerin oluşturduğu bir gurup bilgine göre dillerin kaynağı İstlâhî ve mevzû'îdir; yani insan aklının ve zihnî çabasının bir ürünüdür. Bunlar, başlangıçta İstlâhî bir dilin bulunduğunu kabul ederler. Onlara göre varlıklara isim koymadan önce ıstlâhların bulunması gerekir. Çünkü lafızların delâleti onları kullanan insanlar arasındaki muvaza'âya (uzlaşmaya) dayanmaktadır. Bir kimsenin içinde yaşadığı toplumdan bir ferde kendi duygu ve düşüncelerini iletmesi için her iki tarafın da bir takım lafızları ve bu lafızların ifade ettiği manaları bilmesi gerekir. Bu da ancak o toplumun fertleri arasında oluşan uzlaşma ve uyuşmayla mümkün olmaktadır. İnsanlar, varlıklara isim koyarken kendi aralarında "şu varlığa şu ismi verelim, bu varlığa bu ismi verelim" diye anlaşmışlar ve bu şekilde bütün eşyaya çeşitli isimler vermişlerdir. Zaten dil, sosyal bir olgudur. Diğer olgular gibi toplum içinden çıkar, gelişir ve toplum tarafından benimsenir. "İstlâhî" ve "Muvaza'â" isimleri ile anılan bu görüşün, Mu'tezile'nin kelâmullah konusundaki kelâmî anlayışından kaynaklandığı söylenmektedir⁴⁶.

Mu'tezile'ye göre Allah'ın insana yaptığı hitabının anlaşılabilmesi için, dilin başlangıçta/ilk önce insanlar tarafından üretilmiş olması zorunludur. Bundan sonraki dillerin bir kısmının tevkîfî olması mümkündür⁴⁷. Onlara göre dil üretme Allah'ın insana verdiği ilhamla olmaktadır. Eğer Allah sonsuz cömertliği ile dil üretme yeteneğini ilham edip vermeseydi, şimdi zikrettiğimiz eşyadan hiç birini söylemeye, isimlendirmeye ve konuşmaya güç yetiremezdik. İşte insan, Allah'ın ilhamla verdiği bu yetenekle kendi dilini meydana getirmiştir. Tıpkı Allah'ın verdiği güçle kendi fiilini meydana getirdiği gibi, yine O'nun verdiği yetenek ve güçle, akıl ve irâdeyle kendi dilini üretmiş ve konuşmuştur. Onlara göre dillerin kaynağının İstlâhî oluşu o

⁴⁶ Razî, Tefsir, II/175-176; a.mlf., *el-Mahsûl*, I/57-58; Kadı Abdulcebbar, Abdullah b. Ahmet Ebi'l-Hüseyn, *Şerhu'l- Usûli'l-Hamse*, Kahire, 1988, s. 550, 651; İbn Teymiye, a.g.e, google. com/site, 26-07-2009; Özdemir, a.g.e, 39-40; Yıldırım, a.g.m, 99.

⁴⁷ Kadı Abdülcebbar, *el-Muğni fî ebvabi't-tevhid ve'l-adl*, Kahire, 1958, V/166, 169.

kadar açıktır ki, bunu anlamak için herhangi bir nassa bile gerek yoktur. Çünkü insan aklı bunu anlayacak ve kavrayacak durumdadır⁴⁸.

Tevkîfliği iddia edenlerin delil olarak ileri sürdükleri “*Allah Âdem’e bütün isimleri öğretti*”⁴⁹ âyetine gelince, Mu‘tezile bu âyeti dilin tevkîfî olması için zorunlu görmez. Çünkü onlara göre Âdem’e isimlerin öğretilmesi olayı bir mu‘cize olup istisnâî bir durumdur ve onun peygamberliğine delildir. Mu‘cize olan bir olay özel ve istisnâî bir husus olup tevkîfliğe delâlet edemez. Çünkü mu‘cize insanın irâdesi dışında cereyan eden bir olaydır. Irâde dışı gelişmeler insan ürünü olamayacağı için burası dikkate alınmamalıdır. Bunun dışında gelişen dillerin tamamı insan ürünüdür; çünkü bunlar, insanın irâdesi ve gücüyle oluşmuşlardır; dolayısıyla dillerin aslı Istilâhîdir⁵⁰.

Bununla birlikte dillerin kaynağının Istilâhî olduğunu kabul edenlerin bir kısmına göre tevkîflik sadece rasullerin gönderilmesinde sahîh olur, başka alanlarda olamaz; diğer bir kısmı ise tevkîfliği rasullerin gönderilmesinde de kabul etmezler ve bu durumu “*Allah’ın insanda irâde dışı zorunlu ilmi yaratması*” şeklinde anlayarak teklife aykırı bulurlar⁵¹. Tevkîfliğin sadece rasullerin gönderilmesinde olduğunu kabul edenler, bu durumu özellikle Hz. Âdem’e ve ona gelen vahyle sınırlı tutarlar; bunun dışındakileri tamamen Istilâhî, yani insan ürünü olarak kabul ederler⁵².

Görüldüğü üzere Mu‘tezile bu konuda görüş birliği içerisinde değildir. Büyük çoğunluğu dillerin aslının ve tüm dillerin Istilâhî olduğu görüşünü kabul ederlerken, az bir kısmı, birinci maddede temas edildiği üzere, Eş’ârîler gibi tevkîfliği savunmaktadırlar. Ancak Istilâhîliği savunanların bir kısmı da rasullere özellikle Hz. Âdem’e gelen vahyi istisna ederek bunların tevkîfliğini kabul ederlerken, diğerleri böyle bir şeyi teklife zıt görerek reddederler⁵³.

⁴⁸ Kadı Abdulcebbar, *Şerh*, 530, 550, 651: a.mlf. *el-Muğni*, XV/180; İbn Mettûveyh, *Hasen en-Necrâni’l-Mu‘tezilî, et-Tezkiretü fî ahkâmi’l-cevâhiri ve’l-a’râdi*, Tahkik, Samî Nasr Lutf ve Faysal Bedîr Avn, Kahire, tsz. s. 401.

⁴⁹ Bakara, 2/31.

⁵⁰ Kadı Abdulcebbar, *Tenzihü’l-Kur’ân ani’l-metâin*, Beyrut. tsz. s. 21-22; İbn Mettûveyh, a.g.e, 396-398; Razî, *Tefsir*, II/177; a.mlf., *el-Mahsûl*, I/63-64.

⁵¹ Razî, *el-Mahsûl*, I/63-64.

⁵² İbn Mettûveyh, a.g.e, s. 397-398.

⁵³ İbn Mettûveyh, a.e, s. 397-398; Razî, *Tefsir*, II/175, 177; a.mlf. *el-Mahsûl*, I/57, 64; Özdemir, a.g.e, s. 39.

Dillerin aslının İstılâhî olduğunu savunanlar da bu konudaki iddialarını güçlendirmek için hem **naklî hem de aklî** deliller ileri sürmüşlerdir.

a. Naklî delil olarak ileri sürdükleri âyet şudur: “*Biz her peygamberi sadece kendi kavminin diliyle gönderdik....*”⁵⁴. Onlara göre işte bu âyet, dilin/lüğatin, rasulün gönderilmesinden daha önce olmasını gerektirir. Çünkü hiç bir peygamber içinde yaşadığı toplumun ilk ferdi olamaz; dolayısıyla kendi kavminden ve onun konuştuğu dilden önce var olması düşünülemez. Yani önce kavm ve onun konuştuğu bir dil vardır. Daha sonra bu kavme içlerinden bir peygamber gönderilir; gönderilen peygamber de onların dilini kullanır; kendisi onlara Allah’tan yeni bir dil getirerek öğretmez; hatta vahyle aldığı kitabın dili bile o kavmin dili üzerinedir. Eğer dil/lügat tevkîfi olsaydı, tevkîf ancak bi’setle olacağı için, bu durumda devir lazım gelirdi ki bu da muhaldir. Öyle ise diller, istılâhî yoldan meydana gelmişlerdir⁵⁵. Bununla birlikte Mu’tezile’den bir gurubun bu noktada sadece Hz. Âdem’i bundan istisna ettikleri hususuna yukarıda temas etmiştik⁵⁶.

b. Aklî delile gelince o da şudur: Eğer dil tevkîfi olsaydı, şöyle dememiz mümkün olurdu: Allah Teâlâ, ya zorunlu bilgiyi yaratmış ve bu bilgi ile bu lafzlara bu manaları vaz’ etmiştir/koymuştur veyahut da böyle olmamıştır.

Bu durumda Yüce Allah, bu zorunlu bilgiyi ya akıllılarda veya akılsız varlıklarda yaratmıştır, başka alternatif yoktur.

Allah’ın, bu zorunlu bilgiyi akıllılarda yaratması batıldır. Çünkü zorunlu bilgi, Allahın bu lafzı şu mana için koymasındır ki, o mana Allah’ın ilminde bulunur. Eğer bu ilim zorunlu olsaydı, Allah’ın vaz’ı ile zorunlu olurdu. Eğer ilim Allah’ın vaz’ı ile zorunlu olsaydı o zaman teklif batıl olurdu. Halbuki teklifin batıl olması diye bir durum söz konusu değildir. Çünkü bütün akıllıların zorunlu olarak mükellef oldukları sabit olmuştur.

Yine Allah’ın, ilmi akılsız varlıklarda yaratması da batıl olur. Çünkü akılsız insanın bu harikulade güzel dillerle ve latif nadir terkiyatla âlim olması imkânsızdır⁵⁷.

Mu’tezile bu konuda bu kadarla kalmaz; meseleyi aklî planda tartışmaya ve delil getirmeye devam eder. Onlara göre, eğer muhalif birisi (Ehl-i Sünnet)

⁵⁴ İbrahim, 14/4.

⁵⁵ Razî, *el-Mahsûl*, I/63-64, 187; a.mlf. *Tefsir*, XIX/80; Yıldırım, a.g.m, s. 100.

⁵⁶ Kadı Abdulcebbar, *Tenzih*, s. 21-22; İbn Mettüveyh, a.g.e, s. 397-398; Razî, *el-Mahsûl*, I/63-64; a.mlf. *Tefsir*, II/177.

⁵⁷ Razî, *el-Mahsûl*, I/61; a.mlf. *Tefsir*, II/175.

tarafından şöyle denirse: “Doğmuş (bebek) sağırdır; sözü işitmediğinden dolayı konuşması imkânsızdır. Bu da delâlet eder ki iptida olarak konuşmak tevkîfidir.” Ona cevaben şöyle denir: Böyle bir yeni doğmuş bebeğin konuşma organı görevini yapamadığı zaman sadece bunun konuşması özürlü olur. Nitekim böyle bir bebek, işitme organı çalışmadığında da işitemez. Sağır olarak doğmuş kimse hakkındaki durum böyledir. Burada dilin tevkîfi olmasını gerektiren bir durum yoktur⁵⁸. Eğer dilin başlangıcı tevkîfi olsaydı, bu çocuğun görmesi, işitmesi ve diğer organları sağlam olsa bile, anne ve babasından dil öğrenmesi batıl olurdu. Hâlbuki böyle bir durum tevkîfi olarak vuku bulmamıştır⁵⁹. Onlara göre insanda dil üretme ve konuşma yeteneğinin olduğu apaçık ortadadır. Çünkü birçok örnekte görülebileceği gibi tarihî süreç içerisinde yeni yeni icatlar ortaya çıkmakta ve insanlar tarafından bu icatlara yeni isimler verilmektedir. Nitekim bu görüş hem vaz‘ olgusunun “eşyaya isim verme” şeklindeki tanımı, hem de “varlık kategorilerini tanımak, onları birbirinden ayırt edip ifade etmek ve iletişimi sağlamak” biçimindeki gayesi ile örtüşmektedir. Dolayısıyla bu konumda bulunan dil üretmenin, daha çok insanî bir olgu olduğu anlaşılmaktadır⁶⁰.

Hulasâ, Mu‘tezile ve onlarla beraber ıstılâhîliği savunanlar, dilin toplumsal bir uzlaşım ve aktiviteyle oluştuğunu söyleyerek Bakara sûresi 31. âyette geçen “isimlerin öğretilmesi” olayını, dil icad etmek ve sözcükler türetmek, böylece nesnelere tanımlamak konusunda insana fitrî bir üstünlük verilmesi ile açıklama eğiliminde olduklarını gösterirler⁶¹. Bu görüşü paylaşanlar, söz konusu âyeti “Allah Teâlâ, Âdem’e varlıklara isim koyabilme gücünü ihsan etti” şeklinde açıklarlar. Bu nedenle onların, söz konusu olayı, Âdem’e lafızlarla konuşabilme ve varlıklara isim koyabilme yeteneğinin verilmesi, şeklinde anladıkları görülür. Böylece onlar, Hz. Âdem’e, Allah Teâlâ tarafından büyük bir kabiliyet verildiğini, onun da bu kabiliyet ile varlıklara isim koyduğunu ve konuştuğunu dile getirirler⁶².

Bununla birlikte Mu‘tezile, bu meseleye aynı zamanda insanın irâdesi noktasından bakmaktadır. Onlar, “Allah Teâlâ’nın, hitabla bize yönelmesi üzerine

⁵⁸ İbn Mettûveyh, a.g.e, s. 398.

⁵⁹ Razî, *el-Mahsûl*, I/63.

⁶⁰ İbn Teymiye, a.g.e, google. com/site, 26-07-2009; Razî, *el-Mahsûl*, I/61-62; Gazalî, *el-Mustasfa*, I/318-319; Özdemir, a.g. e, s. 40.

⁶¹ Yıldırım, a.g.m, s. 100.

⁶² İbn Cinnî, Ebu’l-Feth Osman b. Cinnî, *el-Hasâis*, Beyrut, 1952, I/41; Yıldırım, a.g.m, s. 100-101.

(dil/konuşma) bizde zorunlu olarak vaki olmuştur”, şeklindeki tevkîfilik anlayışını reddederken şöyle derler: “Eğer böyle bir şey olsaydı bu durum teklife zıt olurdu. Çünkü bunda zorunluluk var ve hür irâdeyi ortadan kaldırma vardır”. Bundan dolayı onlar, insanın kendi irâdesini ve gücünü kullanarak ihtiyacına göre dil üretmesini akla ve mantığa daha uygun gördükleri gibi, aynı zamanda teklif ve sorumluluk açısından da böyle olması gerektiğini savunurlar⁶³.

Tevkîfilik görüşünü ileri sürenler, “Allah’ın muradı ve hitabıyla akılda zaruri bilgiyi yarattığı için, daha sonra aklın bu zaruri bilgiye dayanarak ve onun üzerine bina ederek ürettiği yeni dillerin de tevkîfi olacağını iddia ederler”. Mu‘tezile, bunu reddederken şöyle der: Birinci durumda her ne kadar Allah’ın hitabıyla zorunlu bilgi oluşsa da ikinci durumda insanın irâdesi ve mükellefiyeti söz konusudur; dolayısıyla insanın irâde ve sorumluluğunun olduğu yerde zorunluluktan bahsedilemez ve meydana gelen fiil, yani ortaya çıkan dil de insana aittir ve insanın ürünüdür⁶⁴.

C. Hem Tevkîfi Hem de İstılâhî Olduğu Görüşü

Dillerin kaynağının hem tevkîfi hem de istılâhî olduğu hususunda iki görüş vardır.

a. Dillerin başlangıcı istılâhîdir, geri kalan bir kısmının tevkîfi olması mümkündür. Mu‘tezile’den bir gurup bu görüşü benimsemektedir⁶⁵.

b. Bunun zıttı olan görüştür. Bu görüşü savunanlar şöyle derler: Dillerin istılâhî olmasını sağlayacak zarurî miktarı başlangıçta tevkîfi, geri kalanı ise istılâhîdir. İçlerinde Gazalî (v. 505/1111) ve Ebu İshak el-İsferâyî’nin (v. 417/1026) de yer aldığı bazı Sünnî âlimler bu görüşü benimserler⁶⁶.

Onlara göre ilk önce lafızların bir kısmı, yani sonraki dönemlerde dilin üretilmesine temel oluşturacak miktarı Allah tarafından, geriye kalanı da insanlar tarafından vaz‘ edilmiştir. Bu durumda bu anlayışa göre daha işin başında dillerin başlangıcının tevkîfi olduğu sabit olmuştur. Ancak bu miktardan sonra istilâh sebebi ile insanların birden çok dili konuşması mümkündür ve hatta bunun böyle olması zorunlu olarak bilinir. Bu nedenle ikinci bir dilin üretilmesi için ondan önce bir dilin bulunması gerekir. İnsanlarda dil üretme ve konuşma kabiliyetinin varlığı

⁶³ İbn Mettûveyh, a.g.e, s. 369.

⁶⁴ İbn Mettûveyh, a.e, 397.

⁶⁵ Kadı Abdülcebbar, *el-Muğnî*, V/166, 169; Razî, *el-Mahsûl*, I/57-58.

⁶⁶ Razî, *el-Mahsûl*, I/57-58; Gazalî, *el-Mustasfa*, I/320-322.

herkesin malumudur. Çünkü onların öteden beri bütün zamanlarda daha önce kullanmadıkları ve daha sonraları icad ettikleri lafızlarla konuştuklarını hepimiz görmekteyiz. Allah'ın "alleme/ talim etti/öğretti" sözü, "talim" in Âdem'den sonra ıstılâhî olmasına, yani insanların dil üretmesine zıt değildir. "Talim"den maksat, Allah'ın, insana bu lafızlara olan ihtiyacını ilham etmesi; bu vaz' üzere ilimlerden takdir ettiği şeyi ona vermesidir. Ancak bu durum, şu anda konuştuğumuz dillerin de tevkîfî olmasını gerektirmez. Çünkü insanlar daha sonra bu ilk dile dayanarak yeni diller ürettiler. İşte sonradan üretilen bu diller ıstılâhîdir, yani insan ürünüdür⁶⁷.

Gazalî, bu konuya temas ederken "*Ve allemle âdeme'l-esmâe küllehâ*" âyetindeki "*alleme*" ve "*küllehâ*" ifadelerinin, dillerin tümünün tevkîfî olduğuna delâlet etmeyeceğini anlatır. Ona göre söz konusu ifadeler, ilk başlangıçta temel oluşturacak ve anlaşmayı sağlayacak bir dilin tevkîfliğine delâlet ederler; ama bütün kıyamete kadar gelecek ve üretilecek dillerin tevkîfliğine delâlet etmezler. O, bu konudaki görüşlerini dört ayrı madde halinde açıklayarak delillendirmeye çalışır:

a. Allah Teâlâ Adem'e vaz'/varlıklara isim koyma ihtiyacını ilham etti. O da kendi tedbiri/düzenlemesi ve düşüncesi ile bunları vaz' etti, koydu, üretti. Bu durum âyette Allah'ın ona her şeyi talim ettiği şeklinde nispet edildi. Çünkü O, hâdîdir, ilham edicidir. Nitekim bizim bütün fiillerimiz de O'na nispet edilmektedir⁶⁸.

b. İsimler ıstılâhî olarak Allah'ın, Hz. Adem'den önce cinlerden ve bir kısım meleklerden yarattığı mahlukat tarafından konulup üretilmişlerdir. Allah Teâlâ Adem'e bunların ürettiği isimleri öğretmiştir.

c. İsimler umumun şîğasıdır. Yani genel olarak bütün varlıklar için kullanılan belli kalıplardır. Bununla birlikte bu isimler gökte, yerde, cennette ve cehennemde olanların isimleri olup Hz. Âdem'den sonra ortaya çıkan varlıklar için kullanılan harfler, sanatlar ve aletlerden bir kısmının isimleri değildir. Bu âyetin "*küllehâ*" sözü ile tahsisine gelince bu tahsis, Neml sûresinin 23. âyetinde geçen "*Ve ûtiyet min külli şeyin.../Kendisine her şey verilmiş...*", Ahkâf sûresinin 25. âyetinde geçen "*Tüdemmiru külle şeyin bi emri Rabbihâ/O (kasırğa) Rabbinin emriyle her şeyi yıkar, mahveder...*", "*Ve Hüve alâ külli şeyin Kadîr/O, her şeye gücü yetendir*"⁶⁹ vb. âyetlerde geçen "*külle şeyin/her şey*" ifadesindeki tahsis gibidir. Çünkü Allah Teâlâ

⁶⁷ Razî, *el-Mahsûl*, I/61-63; İbn Teymiye, a.g.e, google. com/site; Gazalî, *el-Mustasfâ*, I/318-319; Özdemir, a.g.e, s. 40.

⁶⁸ Gazalî, *el-Mustasfâ*, I/320-321.

⁶⁹ Ahzâb, 33/27; Fetih, 48/21; Teğâbün, 64/1; Talâk, 65/12; Tahrîm, 66/8; Müлк, 67/1.

bu âyetlerde geçen “*külle şeyin*” ifadesinden kendi zatını ve sıfatlarını tahsis ederek hariç tutmuştur. İşte Bakara sūresi 31. âyette geçen “*kullehâ*”da da bōyle bir tahsis olup, Allah Teâlâ, Âdem’e kendinden sonra ortaya çıkacak olan eşyanın, harflerin, sanatların ve aletlerin isimlerinin dışında, sadece kendinden Őnce var olan gōk, yer, cennet ve cehennemde olanların geneline isim olacak kalıpları Őğretmiřtir, demektir⁷⁰.

d. Belki de Allah Teâlâ Âdem’e varlıkların isimlerini Őğretti, ancak daha sonra Âdem bunları unuttu veya Allah Âdem’e orada mevcut ve o gōnkū ihtiyaını karşılayacak miktardaki varlıkların isimlerden başka bir Őey Őğretmedi. Daha sonra Âdem’in çocukları kendisinden sonra řu anda var olan ve kullanılan lūgatleri/dilleri Őrettiler⁷¹.

Gazalī, bilginlerin ekseriyetinin bu gōrūřu benimzediklerini sōyleyerek kendisinin de bu kanaatte olduėunu belirtir⁷².

D. Tevakkuf Edenlerin/Tarafsız ve çekimser Kalanların Gōrūřu

Bařta Bakillanī (v. 403/1013) ve Fahreddin er-Razī (v. 606/1210) gibi kelâmcılar olmak ũzere birçok usulcū ve dilci muhakkiklerden oluřan bilginlere gōre ise yukarıda geçen bōtūn gōrūřler imkân dâhilindedir. Bu nedenle onlar, bu gōrūřlerden her hangi birisinin doėru veya yanlıř olduėu ile ilgili kesin bir hōkūm vermekten sakınmaktadırlar. ōnkū bōtūn bu gōrūřlerin dayandıėı delillerden hiç biri kesinlik ifade etmemektedir. Dolayısı ile bu konuda en doėru ve saėlıklı olan tavır “*tevakkuf etmek/tarafsız ve çekimser kalmak*”, yani kesinlik ifade eden gōrūř ve yargılardan kaçınmaktır. Bu gōrūřūn, “*Dilin kaynaėı meselesinin tartıřılması fazla bir yarar saėlamaz*” Őeklindeki anlayıřla aynı noktada buluřtuėu gōrūlmektedir⁷³. Dolayısıyla yukarıda bahsi geçen gōrūřleri desteklediėi bildirilen delillerin hiçbirisi kesin bir ōzūm sunmadıėı gibi bu delillerden herhangi birisini bōtūnūyle kabul etmemek de imkânsızdır. ōnkū dil, ıstılâhī olabileceėi gibi tevkīfī

⁷⁰ Gazalī, *el-Mustasfâ*, I/321.

⁷¹ Gazalī, *el-Mustasfâ*, I/322.

⁷² Gazalī, *el-Mustasfâ*, I/322.

⁷³ Őzdemir, a.g.e, s. 40; İbn Teymiye, a.g.e, google. com/site, 26-07-2009; Razī, *el-Mahsūl*, I/61-62.

de olabilir; bunlardan birisiyle meydana gelmesi akıl ile yeterince anlaşılmadığı gibi, bu konuda naklî bir delil de bulunmamaktadır⁷⁴.

Tevakkuf görüşünü savunan bilginlere göre, bu konudaki nassların, lafız yönüyle dillerin tevkîfliğine delâlet ettiklerini kesin olarak ifade etmemiz mümkün olmadığı gibi, ıstılâh olmalarına delâlet ettiklerini de kesin olarak söyleyemeyiz. Öyleyse bu görüşlerin hepsinde gerçek payının olması mümkündür⁷⁵.

Yukarıda öne sürülen dört görüşü incelediğimizde **esasen temelde** bunların ilk ikisinin asıl, son ikisin ise bunlardan üretilmiş ve çıkarılmış fer'î/tâlî özellikte görüşler olduklarını görürüz. Bu yüzden son iki maddeyi ilk iki maddeye ircâ ederek meseleyi iki madde halinde takdim etmek de mümkün görünmektedir.

Yukarıda zikredilen görüşlerle ilgili tartışmalara baktığımızda bunların genel olarak ilmî zeminlerde hususen Mu'tezile ile Ehl-i Sünnet, özellikle Eş'ârîler arasında dilbilimsel ya da sosyolojik mülâhazalara bağlı kalmadan yapıldığını görürüz. Söz konusu tartışmalarda özellikle Allah'ın kelâm sıfatı ile ilgili olarak ortaya atılan farklı görüşler, sadece dilin kaynağı ile sınırlı kalmamış, farklı yönlere de kaymıştır. Böylece dillerin menşei problemi sadece dilbilimin ve antropolojinin konusu olmaktan çıkmış, aynı zamanda teolojik bir hüviyete bürünerek Hz. Âdem'in konuştuğu dil, cennette konuşulacak dil, dillerin üstünlüğü, dogmatik dil teorileri vb. gibi alanlarda farklı görüşlerin ileri sürülmesine neden olmuştur⁷⁶.

Dillerin kaynağının insanların uzlaşımı (muvâza'â) ile olduğunu ileri sürenler, bir gurup bilgin ve filozofun belirli lafızların belirli manaları ifade etmek üzere kullanılması konusunda anlaştıklarını ve bunu insanlar arasında yaydıklarını öne sürmüşlerdir. Dillerin ilâhî bir belirleme ve ilham kaynağı sonucu olduğunu savunanlar ise Allah'ın bir peygambere varlıkların isimlerini öğrettiğini, peygamber ve ona inananların da insanlar arasında bunu yaydıklarını kabul ederler. Bu durumda her iki gurup da kaynak olarak bir dil koyucunun (vazı'ın) varlığını kabul etme noktasında görüş birliği içindedirler. Aralarındaki ayrılık ise bu vazı'ın (dil

⁷⁴ Razî, *el-Mahsûl*, I/64; Gazalî, *el-Mustasfâ*, I/320-322; Beydavî, I/51; Yıldırım, a.g.m, s. 105.

⁷⁵ Razî, Tefsir, I/22-28.

⁷⁶ İbn Hazm, a.g.e, I/31-36; Cabirî, Muhammed Abid, *Arap-İslam Kültürünün Akıl Yapısı, (Arap-İslam Kültüründeki Bilgi Sistemlerinin Eleştirel Bir Analizi)*, trc. Burhan Köroğlu, Hasan Hacak ve Ekrem Demirli, İstanbul: 2001, Kitabevi, 54-55; Yıldırım, a.g.m, s. 91.

koyucunun) vahiy alan bir peygamber mi, yani bu vaz'ın tevkîfi mi, yoksa varlıklara isim verirken akla dayanan bir bilgi kişi mi, yani ıstılâhî mi olduğu noktasındadır⁷⁷.

Dillerin ilâhî kaynaklı olduğunu savunan âlimlerin bir kısmına göre bu durum bütün diller için değil, sadece tek bir dil için geçerlidir. Diğer diller ise bu tek dilden üretilerek çoğalmış ve yayılmışlardır. Bu durumda ise bu ilk kaynak dilin hangi dil olduğu sorusu ortaya çıkmakta ve zihinlere takılmaktadır. Bu noktada her din mensubunun kendi kutsal kitabının dilinin bu ilk dil olduğunu, diğer dillerin bu ilk aslı dilden üretildiğini savunduklarını görmekteyiz. Bu yüzden her din mensubu kendi kitabının diline kutsallık atfetmektedirler. Sözelimi Yahudilere göre bu ilk dil İbranice, Hristiyanlara göre Süryanice, Müslümanlara göre Arapça ve Greklere göre ise Yunancadır. Hatta dillerine kutsallık atfetme bunların dışındaki diğer din mensuplarında da görünmektedir⁷⁸. Halbuki Allah Teâlâ, emir ve yasaklarının iyice anlaşılabilmesi için her peygambere kendi bulunduğu kavminin diliyle hitap etmek suretiyle⁷⁹ diller arasında bir üstünlüğün olmadığı mesajını vermektedir. Kaldı ki O, dillerin farklı olmasını kendi varlığının delillerinden sayarak⁸⁰ bütün dillere aynı derecede önem atfetmektedir. Ancak Yüce Allah, herhangi bir dile ihtiyaç duymaktan ve onu konuşmak mecburiyetinde olmaktan münezzehtir. Dillere ihtiyaç duyan insanın kendisidir; bu ihtiyacını giderebilmek için Allah Teâlâ ona konuşma yeteneği vermiştir. Âdem'e öğretilen ilk dilin hangi dil olduğu hususunda her hangi bir nass olmadığına göre bu konuda ileri sürülen görüşlerin temelsiz iddialardan öteye geçmeyeceği açıktır⁸¹.

Diğer taraftan cennette hangi dilin konuşulacağı hususunda da bir şey söylememiz mümkün değildir. Çünkü ne Kur'ân'da ne de sahih sünnette bize bununla ilgili her hangi bir bilgi gelmemiřtir⁸².

⁷⁷ Cabirî, a.g.e, s. 54-55.

⁷⁸ İbn Hazm, a.e, I/33.

⁷⁹ İbrahim, 14/4; Duhan, 44/58.

⁸⁰ Rûm, 30/22.

⁸¹ İbn Hazm, a.e, I/33-35; Yıldırım, a.g.m, s. 106-107.

⁸² Bu konuda zikredilen rivayetlerin uydurma olduklarıyla ilgili olarak bkz. İbn Arrâk, Ebu'l-Hüseyin Ali b. Muhammed, *Tenzîhü 'ş-şerîati'l-merfûâti ani'l-ahbâri 'ş-şenâti'l-mevdûâti*. Beyrut, 1981, I/137-137, II/30-31, 281; İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *Kitabü'l-mevdûât*, Beyrut. 1995, I/68-69, 348, II/265; Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-Leâlîü'l-masnûatü fi'l-ehâdisi'l-mevdûâti*, Beyrut, 1996: I/17-18; Kandemir, M. Yaşar, *Mevzu Hadisler -Menşei, Tanıma Yolları, Tenkidi-*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1980, s. 49.

Görülüyor ki herhangi bir dili kutsal saymanın veya “Hz. Âdem şu dili konuştu” demenin fazla bir önemi yoktur. Kaldı ki Hz. Âdem’in sadece bir dili konuştuğuna dair elimizde her hangi bir delil de yoktur. Allah Teâlâ Hz. Âdem’e bu dillerin hepsini öğretmiş olabilir. Bu nedenle sadece bir konuşma ve anlaşma aracı olan diller arasında bir üstünlük aramanın herhangi bir mantığı ve dayanağı olamaz. Dillerin hepsi birdir ve bunlardan birisinin diğerlerine üstünlüğünü bildiren bir nass da mevcut değildir^{83*}.

Şüphesiz bir dilin yüceltilerek diğer dillerin üzerine çıkartılmasında veya yerilmesinde dini inançların yanı sıra milliyetçilik ve ideolojik duyguların etkisi inkâr edilemez. Bundan dolayı bu mesele tartışılırken bu noktanın da göz önünde bulundurulması gerekir^{84**}.

⁸³ İbn Hazm, a.e, I/35-36; Yıldırım, a.g.m, s. 108.

* Bu noktada Kur’ân’ın Arapça oluşunu ele alacak olursak, Gazalî’nin, haklı olarak Kur’ân’ın kelâmullah oluşu yönü ile Arapça oluşu yönlerini birbirinden ayırdığını görürüz. Ona göre Kur’ân’ın kendisi hak kelâmullah olup kadimdir, mahluk değildir. Ancak bu durum onun Arapça olma vasfının da kadim olmasını gerektirmez. Dolayısıyla Kur’ân’ın mahluk olmayışı ve mu’cize oluşu Allah kelâmı olmasındandır, yoksa Arapça oluşundan dolayı değildir (Gazalî, *İlcâmü’l-avâm an ‘ilmi’l-keâm*. Beyrut, 1985: 106-107). Benzer görüşleri İbn Hazm’da da görmekteyiz. Ona göre Kur’ân’ın Arapça indirilmesinin temel amacı, Hz. Peygamber’in, Allah’ın mesajını kendi toplumuna ulaştırması içindir. Kur’ân âyetleri bu durumu açıkça ortaya koymaktadır (İbrahim, 14/4; Duhan, 44/58). Arapça burada ilahî mesajın insanlara ulaştırılmasında bir araçtır; yoksa burada onun diğer dillere rüçhaniyetini bildiren bir amaç güdümediği açıkça görülmektedir. Aynı durumun diğer diller için de söz konusu olduğunu müşahade etmekteyiz. Çünkü Yüce Allah, Hz. Muhammed’e Arapça Kur’ân indirmeden önce Tevrat, Zebur, İncil ve diğer suhurları farklı dillerde indirmiştir. Bu durum Allah katında dillerin birbirlerinden üstün olmadığının en güzel bir ifadesini oluşturmaktadır (İbn Hazm, a.e, I/35).

⁸⁴ Yıldırım, a.g.m, s. 108.

** Dillerin yüceltilmesinde ve yerilmesinde milliyetçilik duygusunun son derece önemli olduğunu görmekteyiz. Bu yüzden İslam tarihinde hadis uydurmanın en önemli sebeplerinden birini de bu konu oluşturmaktadır (Kandemir, M. Yaşar, *Mevzu Hadisler - Menşei, Tanıma Yolları, Tenkid-*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1980, s. 48-51). Özellikle Emevîler döneminde başka milletlerden müslüman olanlara karşı “mevâlî/köleler” nazarıyla bakılıp onlara ikinci sınıf muamelesi yapılması sonucu Araplarla diğer milletler arasında karşılıklı bir husumetin ve sürtüşmenin oluştuğunu müşahade etmekteyiz. Kur’ân’ın öngördüğü kardeşlik anlayışına (Hucurât, 49/10) aykırı olmasına rağmen, bunun sonucunda kendi milliyetlerini ve dillerini öven, başka milletleri

ve dillerini yeren çok sayıda hadisler uydurulmuştur. Nümune için bunlardan bir kaçıını aşağıda sunmayı uygun görüyoruz:

- “Nefsım kudret elinde olan Allah’a yemin olsun ki, Allah Teâlâ, bütün peygamberlere Arapça’dan başka bir dille vahyetmemiştir. Ancak vahy alan her peygamber daha sonra bu vahiyleri kendi kavimlerinin diliyle onlara terceme yoluyla tebliğ etmişlerdir.” (İbn Arrâk, a.g.e, I/140; İbnü’l-Cevzî, a.g.e, I/69; Suyûtî, a.g.e, I/18). Halbuki hadis olarak söylenen bu ifade, Kur’ân’da geöen “*Biz, her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik.*” (İbrahim, 14/4) âyetine zıttır.
- “Üç Şeyden dolayı Arabı sevin: Ben Arap olduğum için, Kur’ân Arapça olduğu için ve cennet ehlinin dili Arapça olduğu için.” (İbn Arrâk, a.g.e, II/30-31; İbnü’l-Cevzî, a.g.e, I/348, II/265; Kandemir, a.g.e, s. 49).
- “Cennet ehlinin dili Arapça’dır, gök ehlinin dili Arapça’dır, (kıyamet gününde) Allah’ın huzurunda duracak olanların/hesap vereceklerin dili Arapça’dır.” (İbn Arrâk, 1981: II/281; İbnü’l-Cevzî, 1995: II/265).
- “Allah’ın en çok kızıp nefret ettiği söz Farsça’dır. Őeytanların konuşması Hûzistanlıların (İran’da bir bölgenin) diliyledir; cehennem ehlinin dili Buharalıların (Türklerin) dilidir; cennet ehlinin dili ise Arapça’dır.” (İbn Arrâk, a.e, I/137; İbnü’l-Cevzî, a.e, I/69, II/265; Suyûtî, a.e, I/17-18; Kandemir, a.e, a.y).
- “Allah’ın sözü Arşın etrafında Farsça’dır (Arş’ın etrafında Farsça konuşulur). Allah Teâlâ bir Şeye kızdığı zaman Arapça vahyeder; bir Şeyden razı ve memnun olduğu zaman Farsça vahyeder.” (İbn Arrâk, a.e, I/136-137; İbnü’l-Cevzî, a.e, I/68-69; Suyûtî, a.e, I/17; Kandemir, a.e, s. 50).

Yukarıda görüldüğu üzere bu konuda zikredilen hadislerin tümünün, mevzu hadislerle ilgili kaynaklarda uydurma oldukları kaydedilmektedir. Zikredilen ilk dört hadiste Araplar ve Arap dili övülmekte, İranlılar, Türkler ve bunların dilleri yerilmektedir. Son hadiste ise İranlılar, karşı atağa geöerek kendi dillerinin üstünlüğünü ortaya koyan ve Arapça’yı aşağılayan bir tutum sergilemektedirler.

Bununla birlikte Buharî ve Müslim’in Őartlarına uyduğu halde Sahihlerine almadıkları hadisleri toplayan Hakim en Nisabûrî (v. 405/1014) el-Müstedrek isimli eserinde “Üç Şeyden dolayı Arabı sevin: Ben Arap olduğum için, Kur’ân Arapça olduğu için ve cennet ehlinin dili Arapça olduğu için.” hadisini tahrir etmiştir. Ancak Zehebî, bu rivayeti değerlendirirken, “*Bunun uydurma olduğun zannediyorum*” demektedir. (Hâkim, Muhammed b. Abdillâh en-Nîysabûrî, *el-Müstedrek al’s-Sahihayn* (Zehebî’nin Zeyliyle birlikte). Beyrut. tsz. IV/87).

Öyle anlaşılıyor ki, diller ve ırklarla ilgili uydurulan bu hadisler, Emevîler döneminde başlayıp Abbasîler zamanında da devam eden, özellikle Arap- Arap olmayan (mevâlî) milliyetöiliğine dayalı çatışmaların bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğrudu Őı ki, hem Hz. Âdem’e öğretilen dilin, hem de cennette konuşulacak dilin hangi dil olduğu ile

Mu'tezile ile Ehl-i Sünnetin, özellikle Eş'ârîlerin, dillerin kaynağının ne olduğunu tartışırken Kelâm'daki ilkelerine bağlı kaldıklarını görmekteyiz. Bu nedenle Mu'tezilî kelâmcılar bu hususta insanların belirli kelimeleri kullanma noktasındaki uzlaşmaları (muvâza'â) ile dil üretmeleri görüşünü ileri sürmüşlerdir. Eş'ârîler ise aynı sebepten dolayı kelâmî doktrinlerinin zorunlu kıldığı ilahî bir belirleme fikrini benimsemişlerdir. Bundan dolayı Kelâm ilminde dillerin kaynağı konusunda yapılan tartışmalar, Allah'ın sıfatları, özellikle kelâm sıfatı ve buna bağlı olarak ele alınan kelimelerin konusundaki tartışmaların bir uzantısı görünümündedirler (Cabirî, 2001: 54-55; Yıldırım, 2004: 91). Bilindiği gibi Allah'ın sıfatları, isimleri ve kelâmullah meselesi, Kelâm ilminde çok önemli tartışmalara sebep olmuştur (Cüveynî, el-İrşâd; 1985: 125-136; Taftazanî, 1989: IV/143-151; Şehristanî, 2004: 153-191; İzmirli, 1981: 272-278; Yurdagür, 1984: 214-225). Kelâm ekolleri bu meseleye bakış tarzlarını diğer alanlara da taşımışlardır. Söz gelimi Mu'tezile'ye göre ilâhî kelâm, Allah'ın fiilî sıfatlarından olup kadîm değil hâdistir ve mahluktur. Eş'ârîlere göre ise kelâmullah, Allah'ın zatî sıfatlarından olup kadimdir, mahluk değildir ve Allah'ın zatı ile kâimdir. İşte Eş'ârî ve Mu'tezile mezheplerinin kelâmullah konusundaki bu anlayışları dillerin menşei hakkındaki görüşlerine de yansımış ve bu yansımalar dillerin kaynağının tevkîfî mi yoksa ıstılâhî mi tartışmasını doğurmuştur. Eş'ârîler "Kelâmullah kadîm ve zâtî bir sıfattır" anlayışlarından hareketle dillerin aslının tevkîfî olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Aynı şekilde Mu'tezile de sıfatlar ve kelâmullah konusundaki anlayışlarının gereği olarak Eş'ârîlerin aksine, dilin ıstılâhî olduğu görüşünü ileri sürmüşlerdir (Kadı Abdulcebbar, 1988: 527 vd; Cabirî, 2001: 54-55; Yıldırım, 2004: 101). Benzer bir yansıma durumunu, Kur'ân'da ve sahih sünnette Allah Teâlâ için kullanılan isimlerin tevkîfî olup olmadığı konusunda da görmekteyiz⁸⁵.

Dillerin menşeinin ne olduğu kadar önemli bir diğer problem de bunların neden farklı oldukları sorunudur. Eğer diller ıstılâhî/insana dayalı olup insan aklının ve zihinsel çabasının bir ürünü olarak kabul edilirlere ise, bu durumda farklı dillerin

ilgili nasslarda geçen kesin bir bilgi yoktur. Dolayısıyla bu konuda kesin bir şey söylenmesi mümkün görünmemektedir.

⁸⁵ Mâtürîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed, *Kitabü't-Tevhîd*. thk. Fethullah Huleyf, İstanbul, 1979, s. 65- 67; Cüveynî, İmamü'l-Harameyn Abdülmelik b. Abdillâh, *Kitabü'l-irşâd ilâ kavatü'l-edilleti fî usûli'l-ikâd*, Beyrut, 1985, s. 136-137; Bağdadî, Ebu Mansur Abdulkahir, *Usûlüddîn*, Beyrut, 1928: 116-119; Yurdagür, Metin, *Allah'ın sıfatları (Esmâü'l-Hüsnâ)*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1984, s. 50-55.

meydana gelmesinden daha tabii bir Şey olamaz. Çünkü insanlar yaratılışları gereği birbirlerinden her yönüyle farklılık arz ederler. Yeryüzündeki bütün insanların parmak izlerine, ses tonlarına varıncaya kadar birbirlerinden farklı yaratıldıkları herkesin malumudur. Bu yüzden bu kadar farklılıkları taşıyan insanların maddî ve teknik alanda ürettiklerinde farklılıkların olması normal olduğu gibi, manevî (kültürel) alanda da tüm ürettiklerinin farklı olması son derece normal bir durumdur; dolayısıyla dillerin farklı olması da bu tabii sürecin bir uzantısından başka bir Şey olarak değerlendirilmemelidir. Ayrıca eşyanın hakikati ve mânâsı bir olduğu halde bu durumda onun farklı çevrelerde değişik Őekillerde isimlendirilmesi de makul karşılanmalıdır⁸⁶. İnsanlar varlıklara isim vermeye başladıklarından itibaren dillerde farklılıklar oluşmaya başlamıştır. Bu nedenle Hz. Nûh'un çocuklarının Bâbil'de dillerinin karıştırıldığı ve bu yüzden farklılıkların meydana geldiği rivayetiyle ilgili anlatılanlar doğru deđerdir⁸⁷. Eğer diller tevkîfî olup ilâhî menşeli olarak kabul edilirler ise o zaman durum değerşmektedir. Çünkü bu durumda Şu soruların cevabının bulunması gerekir. Acaba dillerin aslı başlangıçta tek bir dil halindeyken, farklılıklar sonradan mı ortaya çıktı? Yoksa daha ilk başlangıçta bu farklı dillerin hepsi mi Hz. Adem'e öğretildi? Dillerin aslı tek bir dil idiyse bu hangi dildi? Bu dil bildiğimiz dillerden birisi miydi yoksa tüm dillerin karışımı bir dil miydi⁸⁸? Bu soruların cevabını vermek çok kolay gözükmemektedir. Bu soruların cevabını araştırmak ayrı bir çalışmayı gerektireceği için biz, burada bu konuya girmeyip sadece zihinlerde soru işareti bırakmakla yetineceğiz.

Sonuç:

Dilbilimcilerin ve antropologların üzerinde tartıştıkları, “dillerin kaynağı ve doğuğu ile ilgili teoriler”in Őimdilik bir sonuç vermediğini görüyoruz. Aynı Şekilde bu konuda kelâmcılar arasındaki tartışmalarda da kesin bir hükme varılamadığını müşahede etmekteyiz.

Müfessirler, “*ta'lim-i esmâ/isimlerin öğretilmesi*” hususunda çok çeşitli yorumlar yapmışlardır. Bu yorumlar içerisinde kısaca belirtecek olursak, “*Allah Teâlâ'nın Hz. Âdem'e maddî ve manevî varlıkların bütün isimleri ile bunların vasıflarını, dinî ve dünyevî yararlarını ve özelliklerini veya bu varlıklara isim verme ve dil icad etmeyi, kavramlar ve istilahlar meydana getirebilmeyi öğrettiği, bilme ve*

⁸⁶ Kadı Abdulcebbar, *el-Muğni*, V/172; Toparlı, a.g.e, 15-16.

⁸⁷ *Kitab-ı Mukaddes*, Tekvîn, 11/1-9; İbn Mettuveyh, a.g.e, 399.

⁸⁸ Razî, *Tefsir*, II/176.

bilgi üretme kabiliyetini verdiği”⁸⁹, şeklinde özetleyebildiğimiz görüş, akla daha yakın görünmektedir. Rahman sûresi dördüncü âyette geçen “İnsana beyânı öğretti” ifadesine yapılan açıklamalar da bunu destekler niteliktedir⁹⁰.

Dillerin menşinin ne olduğu ile ilgili tüm görüşlerin her birisinin belli bir oranda gerçeklik payı vardır⁹¹. Âlimlerin çoğunluğunun da bu görüşü paylaştıklarını görmekteyiz. Bize göre de bu görüşlerin hepsinin bir doğruluk yönü olmakla birlikte en isabetli görüş, *içlerinde Gazâlî ve İsferyâ’î’nin de bulunduğu bilgilerin görüşüdür. Onlara göre, ilk defa dillerin istilâh meydana getirecek kadar zaruri miktarı tevkîfi/ilâhî menşeli olup bundan sonrası istilâhîdir, insan ürünüdür. İnsanlar arasında ilk defa anlaşmayı sağlayacak ve sonrakilere kaynaklık yapacak kadar bir miktar dilin Allah tarafından öğretilmiş olması mutlaka gereklidir. Geriye kalan miktarı ise insanlar tarafından üretilmiştir. Bu üretilme şekillerinin, ileri sürülen bütün teorilerin bildirdikleri usullerle olması mümkündür. Aksi takdirde varlıkları isimlendirmek ve konuşmak imkânsız olurdu*⁹².

İlk dilin vahy ve ilham yoluyla, yani tevkîfi olarak öğretilmesinden sonra insanların bu ilk dile dayanarak ve buna çeşitli kıyaslar yaparak yeni başka diller meydana getirmeleri normal bir durum olarak kabul edilmelidir. Bu noktada sarf ve nahiv kitaplarının kıyaslarla dolu olduğu ve bunların herkes tarafından kabul edildiği görülmektedir⁹³. Çünkü Allah, dillere “genişleme imkânı” verdiği için dileler bunları gerekli şartlara göre ifade ederek geliştirmiş ve üretmişlerdir. Bu durum Allah’ın onlara sunduğu bir imkân ve nimet olarak değerlendirilmelidir⁹⁴. İşte insanların bazen kendilerinden öncekilerin bilmediği bir takım yeni icatlara, aletlere, eşyaya, yeni doğan çocuklara, yeni kurulan şehirlere, yeni yazılan kitaplara vb.

⁸⁹ Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Menâr*, Kahire, 1947, I/263; Razî, *Tefsir*, II/176; Zemahşerî, I/282; İbn Mettuevayh, a.g.e, s. 400; Karaman, Hayreddin- Çağrıçı, Mustafa- Dönmez, İbarhim Kafi- Gümüş, Sadreddin, *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2006, I/105; Mevdûdî, I/62.

⁹⁰ Razi, *Tefsir*, XXIX/85; Âlûsî, XXVII/99; Kurtubî, XVII/100.

⁹¹ Yıldırım, a.g.m, s. 108.

⁹² Razî, *el-Mahsûl*, I/57-58, 61-62, 182; Gazâlî, *el-Mustasfa*, I/318-322; Özdemir, a.g.e, s. 40; İbn Teymiye, a.g.e, google. com/site/26-07-2009; Yıldırım, a.g.m, s. 108.

⁹³ Gazâlî, *el-Mustasfa*, I/322-324; Kadı Abdülcebbar, *el-Muğnî*, V/164, 186; Razî, *Tefsir*, I/27-28; Yıldırım, a.g.m, s. 105; Erkol, Ahmet, *Kelâm İlminde “Kıyâsu’l-Gâib Ala’ş-Şâhid” Metodunun Kullanımı*. EKEV Akademi Dergisi. Ankara, Yaz-2004, Yıl:8, Sayı:20, s. 161.

⁹⁴ Kadı Abdülcebbar, *el-Muğnî*, XV/180; İbn Mettuevayh, a.g.e, s. 401.

sonradan ortaya konan her Şeye yeni isimler koymaları⁹⁵, Allah'ın dillere verdiği bu "genişleme imkânı" nın bir tezahürü olarak kabul edilmelidir. Şüphesiz dillerdeki bu genişleme imkânında kıyas yoluyla dil üretmenin payının büyük olduğu göz ardı edilmemelidir.

Dillerin bir miktarının tevkîfi, geri kalanının ıstılâhî olduğu anlayışı, insanın dil üretme yeteneğine hanel getirmez. Aksine bu durum onun dil üretme kabiliyetindeki üstünlüğünü gösterir. Çünkü Âdem'e verilen bu "ta'lim-i esmâ/isimlerin öğretilmesi" olayı, eğer insandan başka diğer varlıklarda vuku bulsaydı, onlar bu günkü durumlarıyla, ilhama dayalı bu miktara istinad ederek yeni diller üretmezlerdi. Zira onlara, yeni diller üretecek, varlıklara yeni isimler koyacak kabiliyet verilmemiştir. Burada insanı diğer varlıklara üstün kılan Şeyin, ona, irâdeye dayalı düşünme ve çok çeşitli sanatlar üretme kabiliyetinin verilmiş olmasıdır. Böylece insan, kendisine verilen bu yetenekle hem dilleri üreterek iletişim imkânlarını artırmış hem de daha başka sanatlar geliştirerek çeşitli uygarlıklar kurmuştur. Aslında Kur'ân'da Âdem'e secde edilmesinin emredilmesi olayı ile insanın bu kabiliyeti sayesinde diğer varlıklara olan üstünlüğüne dikkat çekilmektedir. Ne var ki bu önemli gerçek, çok kere "üstün dil nazariyesi" tartışmalarının gölgesinde kalmaktadır.

Hulasâ, dillerin ve isimlerin öğretilmesi hususunda, ya Allah Teâlâ varlıkların isimlerini bizzat kendisi koyduktan sonra bunları Hz. Âdem'e ilham ederek ruhuna nakşetmiş veyahut da Âdem'e gerektiğinde eşyanın isimlerini kendisi koyacak ve kullanacak özel bir yeteneğe sahip bir ruh vermiştir. Bakara 31. âyetin zahirinden birinci Őık öncelikli olarak anlaşılırken, ikinci Őıkkın da muhtemel mana olarak göz ardı edilmemesi gerekir⁹⁶. Bu anlayış aynı zamanda dilin diğer teorilerde belirtilen yöntemlerle meydana gelmesine de ters düşmemektedir.

Kaynakça

Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil- Ana Çizgileriyle Dilbilim*. T.D.K.Yayımları, Ankara, 1995.

Âlûsî, Őihabuddin Mahmud, *Ruhu'l-Meânî fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l Mesânî*.

Beyrut, 1985.

Bağdâdî, Ebu Mansur Abdulkahir, *Usûlüddîn*, Beyrut, 1928.

⁹⁵ İbn Teymiye, a.g.e, google. com/site/26-07-2009.

⁹⁶ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*. Baskı yeri ve tarihi yok, Eser Neşriyat ve Dağıtım, I/308-309.

- Banguoğlu, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, T.D.K. Yayınları, Ankara, 1998.
- Beydavî, Nasıruddin Ebî Said, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl*, Dersâadet: (Ofset), tsz.
- Bozgöz, Faruk, *Dil-Toplum İlişkisi ve Ari-Sami Polemiğinde Dil ve Sami Dilleri*. EKEV, Yıl: 8, Sayı: 20, Ankara, (Yaz-2004).
- Cabirî, Muhammed Abid, *Arap-İslam Kültürünün Akıl Yapısı, (Arap-İslam Kültüründeki Bilgi Sistemlerinin Eleştirel Bir Analizi)*. trc. Burhan Köroğlu, Hasan Hacak ve Ekrem Demirli, Kitabevi, İstanbul, 2001.
- Cüveynî, İmamü'l-Haremeyn Abdülmelik b. Abdillâh, *Kitabü'l-İrşâd İlä Kavâtı 'ı'l- Edilleti fi Usûli'l-İ'tikâd*, Beyrut, 1985.
- Çelebi, İlyas, *İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXII, İstanbul, 2000.
- Dilmen, İbrahim Nemci, *Dil ve Dillerin Kaynağı Sorumu Üzerine Teoriler*, Ankara, tsz.
- Ebherî, Esirüddin Mufaddal b. Ömer, *İsâgüci - Açıklamalı Klasik Mantık*, trc. Rauf Pehlivan Gür, Gonca Yayınevi. İstanbul, 1987.
- Ergat, Emir Ali, *Dil Düşünce ve Varlık İlişkisi*, Birey, İstanbul, 2008.
- Ergin, Muharrem, *Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri İçin Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım Yayım, İstanbul: 1993.
- Erkol, Ahmet, *Kelâm İlminde "Kıyasu'l-Gâib Ala's-Şâhid" Metodunun Kullanımı*, EKEV Akademi Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 20, Ankara, Yaz-2004.
- Fromkin, Victoria - Rodman, Robert, *An Introduction to Language*, Baskı yeri ve tarihi yok.
- Gazalî, Ebu Hamid M. b. Muhammed, *el-Mustasfa Min İlmi'l-Usûli*, Beyrut, 1322 h.
- Gazali, Ebu Hamid M. b. Muhammed, *İlcâmü'l-Avâm an 'İlmi'l-Kelâm*, Beyrut, 1985.
- Hâkim, Ebu Abdillâh en-Neysabûrî, *el-Müstedrek al's-Sahihayn* (Zehebî'nin Zeyliyle birlikte), Beyrut, tsz.
- Hewes, Gordon Winant, *Dilin Doğuşuna Ait Kuramlar*. trc. Hasan Boynukara- Bülent Tanrıtanır, Yüzüncü Yıl Üniv. Fen Edeb. Fak. Yayınları, Van, 1993.
- İbn Arrâk, Ebu'l-Hüseyin Ali b. Muhammed, *Tenzihü's-Şerîati'l-Merfûâti Ani'l-Ahbâri's-Şenîati'l-Mevdûâti*, Beyrut, 1981.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî, *el-Hasâis*, Beyrut, 1952.
- İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmet, *el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm*, Beyrut, tsz.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *Kitabü'l-Mevdûât*, Beyrut, 1995.
- İbn Mettûveyh, Hasen en-Necrânî'l-Mu'tezilî, *et-Tezkiratü fi Ahkâmi'l-Cevâhiri ve'l-A'râdi*, Tahkik, Samî Nasr Lutf ve Faysal Bedîr Avn, Kahire, tsz.
- İbn Teymiye, Şeyhu'l-İslam Ahmet b. Abdulhalîm, *Dillerin Kaynağı*. İman el-Kebir, c.7, trc. Beşir Eryarsoy, google. com/site/ ibniteymiye7cilt/ Home/birinci-kitap.../ dillerin-kaynagi - 115k -26-07-2009.

- İzmirli, İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelâm*, (Hazırlayan: Sabri Hizmetli), Ankara, 1981.
- Kadı Abdulcebbar, Abdullah b. Ahmet Ebi'l-Hüseyin, *Tenzihü'l-Kur'ân Ani'l-Metâin*, Beyrut, tsz.
- Kadı Abdulcebbar, Abdullah b. Ahmet Ebi'l-Hüseyin, *el-Muğni fî Ebvabi't-Tevhîd ve'l-Adl*, Kahire, 1958.
- Kadı Abdulcebbar, Abdullah b. Ahmet Ebi'l-Hüseyin, *Şerhu'l- Usûli'l-Hamse*, Kahire, 1988.
- Kandemir, M. Yaşar, *Mevzu Hadisler-Menşei, Tanıma Yolları, Tenkidi-*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1984.
- Karaman, Hayreddin- Çağrıncı, Mustafa- Dönmez, İbrahim Kafı,- Gümüş, Sadreddin, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2006.
- Kırmızı, Hasan, *Kişisel Gelişim ve İş Hayatında Başarının Anahtarı Genel ve Teknik İletişim*, Trabzon. 2007.
- Kıtab-ı Mukaddes (Eski ve Yeni Ahit)*, İstanbul, 1981.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1993.
- Matürîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed, *Kıtabü't-Tevhîd*. thk. Fethullah Huleyf, İstanbul, 1979.
- Mevdûdî, Ebu'l-Âl'â, *Tefhimü'l-Kur'ân*, trc., Muhammed Han Kayanî ve diğerkleri, İnsan Yayınları, İstanbul, 1991.
- Mısırlı, İrfan, *Genel ve Teknik İletişim*. Detay Yayıncılık, Ankara, 2004.
- Özdemir, İbrahim, *İslam Düşüncesinde Dil ve Varlık -Vaz' İlminin Temel Meseleleri*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- Pezdevî, İmam Ebu Yusr Muhammed, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, (trc. Şerafeddin Gölcük), Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1980.
- Porzig, Walter, *Dil Denen Mucize*, trc. Vural Ülkü, Ankara, 1995.
- Rağıb el-İsfahanî, Ebu'l-Kasım el-Huseyn b. Muhammed, *Müfredât fî Garibi'i-Kur'ân*, Beyrut, tsz.
- Razi, Fahrüddin, *Tefsirü'l-Kebir*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Tahran, tsz.
- Razi, Fahrüddin, *el-Mahsül fî İlm-i Usûli'l-Fıkhî*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.
- Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Menâr*, Kahire, 1947.
- Suyûtî, Celaluddin, *el-Muzhiru fî Ulûmi'l-Luğati ve Envâihâ*, Mısır, tsz.
- Suyûtî, Celaluddin, *el-Leâlîü'l-Masnûatü fî'l-Ehâdisi'l-Mevdûâtî*, Beyrut, 1996.
- Şehrîstânî, Abdülkerim, *Nihayetü'l-İkdâm fî İlmi'l-Kelâm*, Beyrut, 2004.
- Taftazanî, Sa'dudin Mesud b. Ömer, *Şerhü'l-Makâsîd*, Beyrut, 1989.
- Taftazanî, Sa'dudin Mesud b. Ömer, *el-Mutavvel*, Matbaâtü'l-Âmire, İstanbul, 1309 h.
- Tezcan, Mahmut, *Kültürel Antropoloji*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997.

- Timurtaş, Faruk Kadri, *Diller ve Türkçemiz*, Hazırlayan: Mustafa Özkan, İstanbul, 1996.
- Toparlı, Recep,- Karataş, Turan-Vural, Hanefi, *Türk Dili*, Sivas, 1996.
- Toparlı, Recep, *Türk Dili ve Kompozisyon*, Ankara, 2000.
- Türkan, Mehmet, *İlk İnsan Dilsiz miydi?*, WWW. kastsmonupostasi. com/kposta3/index. Asp. 28/02/2009.
- Wells, Calvin, *Sosyal Antropoloji Açısından İnsan ve Dünyası*. Çev. Bozkurt Güvenç, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994.
- (Yazarı belli değil), (11-11-2008). notoku.com/dil-ve-dilin-ozellikleri/ - 49k-.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*. Baskı yeri ve tarihi yok, Eser Neşriyat ve Dağıtım.
- Yıldırım, Zeki, *Kur'ân Işığında Dillerin Kaynağı Problemi*. Atatürk Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi, sayı: 22. Erzurum: 2004.
- Yurdagür, Metin, *Allah'ın sıfatları (Esmâü'l-Hüsna)*, İstanbul, Marifet Yayınları, İstanbul, 1984.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâki't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vil*, Baskı yeri yok, 1977.